

IS RECHT DOOR EEN EVOLUTIONAIR PROCES ONTSTAAN?

Bart Verheij

Tijgers, ogen en taal zijn ontstaan door een langdurig, blind proces: evolutie (vgl. Dawkins 1991). Is recht ook door een evolutionair proces ontstaan? Deze vraag komt aan de orde als men het werk van Nico Roos beschouwt. Nico verdedigt immers al enige tijd de opvatting dat het recht een manier van overleven is (Roos 2000; zie ook Crombag 1983). En als recht een manier van overleven is zou het wel eens zo kunnen zijn dat de mens zo'n overheersende soort op aarde is mede *doordat* op enig moment in de evolutionaire geschiedenis van de mens recht (in allerlei vormen) tot ontwikkeling is gekomen. Ter gelegenheid van Nico's afscheid van de capaciteitsgroep Metajuridica wijd ik enkele overwegingen aan de vraag of recht door een evolutionair proces is ontstaan. Ze zijn methodologisch van karakter.

1. Hoe kan recht het resultaat zijn van een evolutionair proces? Er zijn immers verschillende categorieën van 'dingen' die via natuurlijke selectie kunnen ontstaan (vergelijk het rijtje waarmee deze tekst begint).¹ Door selectie *waarvan* zou recht kunnen ontstaan? Drie selectie-eenheden liggen voor de hand: menstypen, gemeenschappen en het recht zelf.

Selectie van menstypen kan bijvoorbeeld ruwweg als volgt leiden tot een begin van recht.² Door elkaars land, graan en vee te respecteren in plaats van landjepik te spelen en van de burenen te roven kan de productie van boeren flink stijgen zodat er voor meer boerenkinderen te eten is, die zo vaker in leven blijven en vervolgens zelf kunnen gaan boeren en op hun beurt boerenkinderen krijgen. Wie dus elkaars eigendom respecteert plant zich beter voort en kan zich over de wereld verspreiden (zolang er voldoende geschikte landbouwgrond beschikbaar is) ten koste van minder succesvolle jager-verzamelaars. De voor boeren belangrijke afbakening van eigendom geeft de boeren zo evolutionair voordeel ten opzichte van de jager-verzamelaars die afgebakend eigendom niet zo hard nodig hebben. Langzaam maar zeker zullen de boeren de jager-verzamelaars in aantal overstijgen en wellicht verdringen. Het menstype 'boer' wint het van het menstype 'jager-verzamelaar' met als resultaat een begin van eigendomsrecht.

Selectie van gemeenschappen kan geïllustreerd worden door een stap verder te gaan en te beseffen dat ook in een omgeving waar in het algemeen eigendom gerespecteerd wordt altijd de verleiding zal ontstaan om dat niet te doen, bijvoorbeeld door te stelen (het *free rider*-effect). Enige diefstal in een gemeenschap waar in het algemeen eigendom wordt gerespecteerd zal het evolutionaire voordeel niet wegnemen. Hoe groter de diefstal druk echter wordt hoe groter de verleiding voor aanvankelijk niet-stelende individuen zal zijn om eigendom ook niet meer te respecteren. Als nu in een bepaalde gemeenschap een aparte klasse wordt gevormd met als taak om diefstal te

---

¹ Calvin (1997) geeft een zinvolle abstracte visie op evolutionaire processen in termen van zes essentiële kenmerken. Centraal staan variabele *patronen* die onder invloed van hun omgeving gekopieerd worden en daarbij wedijveren om schaarse ruimte.

² Overigens gaat het me er niet om of het historisch echt zo verlopen is, maar om enkele mechanismen te beschrijven die laten zien hoe recht het resultaat van een evolutionair proces kan zijn. Zulke adaptationistische verhalen zijn tegelijk noodzakelijk en riskant (zie Gould & Lewontin 1979 en de discussie door Dennett 1995, p. 238 e.v.). Voor een schets van de wereldgeschiedenis in aangenaam brede streken zie McNeill & McNeill (2003).

voorkomen, oftewel om het respecteren van het eigendom af te dwingen, zal dat door de resulterende productiviteitsstijging voor de gemeenschap een evolutionair voordeel kunnen opleveren. De handhavers zullen hun werk niet overal en niet kosteloos doen. Er moet een handhavingsgebied worden afgebakend en een handhavingsheffing worden ingesteld. Zo wordt een gemeenschap een rechtsgemeenschap. De gemeenschap vormt een instituut om de eigen normen te handhaven. Eigendom wordt een afdwingbaar eigendomsrecht. Gemeenschappen met een efficiënte, niet te dure klasse handhavers zullen het in de strijd om schaarse middelen op termijn winnen van gemeenschappen zonder zo'n klasse. De evolutionaire selectie vindt zo niet meer plaats op het niveau van de individuen, maar op dat van gemeenschappen.

Het recht kan zelf ook selectie-eenheid zijn, in die zin dat recht nieuw recht kan doen ontstaan en zo kan groeien. Het is denkbaar dat rechtsregels (en andere basiseenheden van rechtssystemen) zich volgens evolutionaire mechanismen ontwikkelen door te muteren (denk aan wetswijzigingen en amendementen) of zich - in geval van conflict - in een compromis te verenigen (denk aan de politieke afweging van conflicterende belangen die vaak ten grondslag ligt aan een wetsvoorstel).

De drie selectie-eenheden (menstype, gemeenschap, recht) lopen al snel door elkaar in beschouwingen over evolutie en recht, en herinneren aan de verwarring over de verhouding tussen gen, individu, soort en meem bij evolutie (zie bijvoorbeeld Dennett 1995, p. 324 e.v.). De verwarring wordt vergroot doordat er uiteraard verbanden zijn tussen de selectie van de verschillende eenheden. Recht kan bijvoorbeeld nauwelijks los gezien worden van de gemeenschap waarin het geldt en specifieke menstypen, zoals rechtshandhavers en rechters.

2. Hoe kun je aannemelijk maken dat recht door een evolutionair proces is ontstaan? Een voor de hand liggende route is door mechanismen te beschrijven die dat laten zien, dat wil zeggen aan de hand van adaptationistische verhalen. De waarde van zulke verhalen hangt samen met hun overtuigingskracht, de mate van toetsing en de koppeling met empirisch bewijsmateriaal. Al met al geen gemakkelijk opgave en één met vele valkuilen (zie ook noot 2). Uit Nico's beschrijving van zijn 'Law as Morality of Survival (LMS)' (2000) blijkt dat hij deze route bewandelt, overigens natuurlijk alleen voor zover hij de vraag wil beantwoorden of recht evolutionair voordeel oplevert. Het wijst er met name op dat LMS naar zijn idee als basis kan dienen om modern recht op vruchtbare wijze te analyseren, reconstrueren en bekritisieren (p. 253).

Een andere methode om de mogelijke resultaten van evolutionaire processen te laten zien maakt geen gebruik van adaptationistische verhalen, maar van computersimulaties. Bekend voorbeeld is het werk van Axelrod en Hamilton (1981) op het gebied van de evolutie van samenwerking. In toernooien van het gevangenendilemma bleek de vriendelijke, vergeldende, maar vergevingsgezinde strategie Tit for Tat (doe wat de tegenstander net heeft gedaan) winnend. Hun simulatie was geen simulatie van *recht*, maar kan wel gezien worden als model van het spontaan ontstaan van samenwerking als sociale norm. Simulaties van het spontaan ontstaan van recht zijn uiteraard complexer dan toernooien van het gevangenendilemma. Wat grasduinen op internet suggereerde mij dat er weliswaar veel theoretisch werk wordt verricht op het gebied van computersimulatie van sociale systemen (met name in het onderzoek naar multi-agentsystemen), maar dat echte simulaties veel zeldzamer zijn. Een simulatie van het ontstaan van recht (in één of andere rudimentaire vorm) ben ik niet tegengekomen. Braakliggend terrein!

Verwijzingen

- Axelrod, R. & Hamilton, W.D. (1981). The evolution of cooperation. *Science*, Vol. 211, pp. 1390-1396.
- Calvin, W.H. (1997). The Six Essentials? Minimal Requirements for the Darwinian Bootstrapping of Quality. *Journal of Memetics*, Vol. 1, No. 1, pp. 3-13.
- Crombag, H.F.M. (1983). *Een manier van overleven.: Psychologische grondslagen van moraal en recht*. Tjeenk Willink, Zwolle.
- Dawkins, R. (1991). *The Blind Watchmaker*. Penguin Books, London.
- Dennett, D.C. (1995). *Darwin's Dangerous Idea. Evolution and the Meanings of Life*. Penguin Books, London.
- Gould, S.J. & Lewontin, R.C. (1979). The spandrels of San Marco and the Panglossian paradigm: a critique of the adaptationist programme. *Proceedings of the Royal Society of London, Series B, Vol. 205, No. 1161*, pp. 581-598.
- McNeill, J.R. & McNeill, W.H. (2003). *Het menselijk web. Een wereldgeschiedenis in vogelvlucht*. Het Spectrum.
- Roos, N. (2000). Law as a Way to Survive. A Place for Law and Psychology to Meet? *Rationality, Information and Progress in Law and Psychology. Liber Amicorum Hans F. Crombag* (eds. P.J. van Koppen & N. Roos), pp. 239-258. Metajuridica Publications, Maastricht.